

PILIE TINĖ VISUOMENĖ KAIP TEISINĖS VALSTYBĖS EGZISTAVIMO GARANTAS: LIETUVOS PATIRTIS 1918–1940 METAIS

Kristina Miliauskaitė

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto
Teisės filosofijos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370 5) 2714 697
Elektroninis paštas tfk@mruni.eu

Gintaras Šapoka

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto
Teisės istorijos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370 5) 2714 539
Elektroninis paštas gsapoka@mruni.eu

Pateikta 2008 m. rugsėjo 18 d., parengta spausdinti 2009 m. sausio 8 d.

Anotacija. Straipsnyje remiantis Nepriklausomos Lietuvos 1918–1940 m. doktrina, tuo laikotarpiu kurtais teisinės valstybės ir išivaizduojamos pilietinės visuomenės modeliais nagrinėjamas pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės ryšys ir tarpusavio sąveika. Pirmoje straipsnio dalyje aptariama teisinės valstybės samprata daugiausia dėmesio skiriant Mykolo Romerio tyrinėjimams. Antroje dalyje remiantis M. Romerio ir Antano Maceinos darbais nagrinėjamas tuo metu kurtos pilietinės visuomenės modelis. Konstatuojama, kad 1918–1940 m. Lietuvos socialinėje doktrinoje iš esmės buvo nustatyta teisinės valstybės ir pilietinės visuomenės tarpusavio sąveika, tačiau trečiame XX a. dešimtmetyje įvykę politiniai pokyčiai šalyje turėjo

neigiamų pasekmių pilietinės visuomenės formavimuisi, o kartu tapo kliūtimi įgyvendinti teisinės valstybės idėją.

Reikšminiai žodžiai: teisės istorija, pilietinė (atvira) visuomenė, teisinė valstybė.

Įvadas

Pasaulio teisinės minties istorijoje teisinės valstybės idėja buvo ir yra vienas iš problemiškesnių ir labiausiai diskutuotinų klausimų. Problemiška, nes skirtingų laikmečių ir skirtingų valstybių teisinės valstybės samprata skiriasi. Dėl politinių, ekonominių, teisinių ar kitokių socialinių santykių raidos išryškėja teisinės valstybės spragos ar trikdžiai, kurie neleidžia valstybei visiškai efektyviai funkcionuoti kaip teisei. Žinoma, šie trikdžiai priklauso ir nuo to, kiek toli šalis yra pažengusi teisinės valstybės link, nuo tos valstybės valdžios, taip pat nuo visuomenės atvirumo¹ lygio.

Teisinės valstybės modeliai nėra visai tapatūs, tačiau jų esmė lieka panaši: 1) atsisakymas jėgos primato; 2) orientacija į teisės viešpatavimą; 3) žmogaus teisių ir laisvių gynimas norminant, ribojant ir teismo priemonėmis kontroliuojant valstybinę valdžią. Taigi teisinės valstybės formavimas ir įgyvendinimas siejamas su žmogaus teisių ir laisvių suteikimu, valstybės atsakomybe piliečiui ir piliečio valstybei, ne tik piliečių, bet ir valstybės institucijų griežtu įstatymų laikymusi, efektyviu teisėsaugos darbu.

Būtina teisinės valstybės egzistavimo sąlyga – brandi pilietinė visuomenė.² Tik pilietinė visuomenė gali kurti teisinę valstybę, o ši negali plėtotis kaip teisinė neturėdama pilietinės visuomenės. Alfonso Vaišvilos nuomone, „atviros visuomenės ir teisinės valstybės tapsmas iš tiesų yra tas pats procesas“³. Atvira visuo-

1 Teisinėje literatūroje vartojami tiek „atviros visuomenės“, tiek ir „pilietinės visuomenės“ terminai. Kaip teigia A. Vaišvila, „abu šie terminai turi vienodą teisę egzistuoti, nes žymi tą pačią demokratinę visuomenę, tik ją apibūdina renkantis kiek skirtingus išėities taškus. „Pilietinės visuomenės“ atveju visuomenės demokratiškumą siekiama nusakyti per savarankiškai besitvarkančio piliečio sąvoką, o „atviros visuomenės“ atveju – per įvairių socialinių grupių teisę dalyvauti socialinės tvarkos kūryboje“ (Vaišvila, A. *Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje*. Vilnius: Litimo, 2000, p. 112). Straipsnyje, kaip žymintys tą pačią visuomenę, bus vartojami abu terminai.

2 Pilietinės visuomenės gyvavimo galimybė egzistuoja ir nedemokratinio režimo sąlygomis, tačiau tik kaip tokį režimą iš vidaus griauantis veiksnys, kaip atsvara valdžios galiai. Tai opozicinės pilietinės visuomenės tradicija.

3 Vaišvila, A. Atvira visuomenė ir teisinė valstybė. *Filosofija. Sociologija*. 1999, 1:59.

menė yra civilizacijos ir teisinės valstybės gyvavimo ir tolesnės raidos garantas. Kuo brandesnė pilietinė visuomenė, tuo daugiau galimybių gyvuoti valstybės demokratinėms formoms, ir atvirkščiai, kuo žemesnio lygio pilietinė visuomenė, tuo tikėtinesnės autoritarinių ir totalitarinių režimų apraiškos valstybės valdyme.

Valstybės ir pilietinės visuomenės santykiai – tai viešosios valdžios ir individualios laisvės santykiai. Kooperacinės pilietinės visuomenės tradicija iškelia valstybės ir visuomenės bendradarbiavimo, jų tarpusavio sąveikos būtinybę ir svarbą. Thomas Humphrey Marshallas skyrė kelis pilietiškumo aspektus: 1) pilietinis elementas susideda iš teisių, būtinų asmeninei laisvei; 2) politinis elementas apima teisę dalyvauti įgyvendinant politinę valdžią kaip ją turinčio darinio nariui arba kaip tokio darinio narių rinkėjui ir 3) socialinis elementas apima teisę į minimalią ekonominę gerovę ir saugumą.⁴

Pilietinė visuomenė – tai savarankiška žmonių asociacija, išreiškianti ir ginanti tiek grupines, tiek ir individualias teises ir interesus. Pilietinės visuomenės formavimasis neatsiejamas susijęs su individualios laisvės kaip kiekvienos asmenybės vertingumo pripažinimo idėja ir su asmenybės įsipareigojimais visuomenei. Tokios visuomenės pagrindas – iniciatyvus ir visateisis pilietis, gebantis „be išorinės prievartos ir priežiūros pripažinti artimo teisę“⁵. Jis yra mažiausias ir svarbiausias socialinės sistemos savivaldos elementas, veikiantis įgyvendinant bendruomeninius tikslus.

Johno Rawlso teigimu, sakyti, kad visuomenė gerai tvarkoma, reiškia pabrėžti tris dalykus (teisingumo koncepcijos): 1) tai yra visuomenė, kurioje kiekvienas pats pripažįsta ir žino, kad visi kiti pripažįsta tuos pačius teisingumo principus; 2) yra viešai žinoma, jog jos pamatinė struktūra – jos pagrindinės politinės ir socialinės institucijos, susietos į vieningą bendradarbiavimo sistemą – tenkina šiuos principus; 3) jos piliečiai turi normalų teisingumo jausmą ir todėl paprastai paklūsta pamatinių visuomenės institucijų reikalavimams, nes juos laiko teisingais.⁶

Šiame straipsnyje taikant istorinį, lyginamąjį ir analizės metodus siekiama retrospektyviai išnagrinėti teisinės valstybės ir pilietinės visuomenės doktrinos apraiškas prieškarinio Lietuvoje. Pagrindinė tokio tyrimo novacija yra ta, kad teisinės valstybės ir pilietinės visuomenės sąsajos prieškarinio Lietuvos socialinėje doktrinoje iš esmės nebuvo nagrinėtos.

4 Marshall, T. H. *Class, Citizenship and Social Development*. Westport: Greenwood Press, 1973, p. 71–72.

5 Vaišvila, A. *Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje*, p. 129.

6 Rawls, J. *Politinis Liberalizmas*. Vilnius: Eugrimas, 2002, p. 87.

1. Teisinės valstybės idėjos tendencija Lietuvoje 1918–1940 metais

XIX a. antroje pusėje ir XX a. pradžioje Vakarų Europos mokslininkai, teisinės valstybės šalininkai Adhémaras Esmein, Georgas Jellinekas, Rudolfas von Iheringas, Ludwigas von Steinas valstybės valdžią Europoje dėl absoliutizmo tradicijos suvokė kaip pagrindinę ir didžiausią grėsmę žmogaus teisėms. Taigi imta siekti, kad valdžia iš pradžių paklustų bent savo pačios leidžiamiems įstatymams, taip apribodama save: „kai pati valstybės valdžia laikosi savo pačios išleistų įstatymų, tai vieton savivalės ateina įstatymų lygybė, saugumas ir veiksmų nuspėjamumas. Tik kur valstybės valdžia laikosi savo pačios nustatytos tvarkos, galiausiai laimi tikrąjį saugumą, tik kur viešpatauja teisė, tarpsta tautos gerovė, klesti prekyba ir amatai, tik ten išsiskleidžia visa jėga tautos dvasios ir doros galios“⁴⁷. Vokiškai valstybę, paklūstančią savo pačios leidžiamiems įstatymams, buvo pradėta vadinti *Rechtsstaat*. Valstybę galima laikyti teisine (*Rechtsstaat*), jei joje privalu vykdyti įstatymo reikalavimus ne tik piliečiams, bet ir valdininkams bei valstybės institucijoms. Teisinėje valstybėje įstatymų leidėjus saisto jų pačių išleisti įstatymai, kurių jie neturi teisės pažeisti.

Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, 1918–1940 m. teisininkai mokslininkai ėmėsi to meto Europoje palyginti naujos teisinės valstybės idėjos bei mokslinės teisinės valstybės problematikos tyrinėjimų. Išryškėjo teisininkų propaguojama teisinės valstybės idėja, nors ir nevientisos sistemos pavidalu. Ją gynė, tyrinėjo ir plėtojo Lietuvos universiteto Teisių fakulteto profesorius Mykolas Romeris, Lietuvos universiteto profesorius, Teisės fakulteto dekanas Petras Leonas, Lietuvos universiteto Teologijos-filosofijos fakulteto kanonų teisės profesorius, teisininkas Petras Malakauskis, teisininkas Konstantinas Račkauskas, advokatas Juozas Žagrakalys, kiti mokslininkai, teisininkai bei intelektualai.

Mokslinių darbų svarba ir solidumu išsiskiriantis M. Romeris buvo to meto Vakarų Europoje vyravusios teisinės valstybės idėjos rėmėjas Lietuvoje. Ypač daug dėmesio M. Romeris skyrė teoriniams ir praktiniams teisinės valstybės klausimams – teisinės valstybės studijavimas pradedamas įstatymo viršenybės skelbimu ir baigiamas teisinio aparato tai viršenybei garantuoti sukūrimu. Nuosekli Europos teisės tradicijos analizė tapo M. Romerio kuriamo idealios teisinės valstybės modelio pamatu. Teisinę valstybę M. Romeris apibūdino kaip tokį „teisės veikimo“ organizavimą ir užtikrinimą, kai valstybė „tvarkosi ir, kiek galima, vykdo savo valdžios imperiumą pastoviais teisės normų imperatyvais <...>, kurie

7 Von Ihering, R. *Der Zweck im Recht*. Leipzig, 1923, p. 294.

Europos kontinente, einant nusistovėjusia nuo Didžiosios Prancūzų Revoliucijos laikų tvarka, yra reiškiami ypač įstatymo⁴⁸.

Teisinę valstybę M. Romeris buvo linkęs apibrėžti kaip įstatymo viešpatavimo valstybę, kuriai pirmiausia rūpi apsaugoti asmens teisės nuo valstybės valdžios savivalės. Teisinė tvarka valstybėje, M. Romerio teigimu, pasiekama tokiu lygiu, koku joje yra organizuotas ir užtikrintas teisės veikimas, kiek tas veikimas apsaugotas nuo teisės laužymo. Teisinė tvarka nepažeidžiama, jei konstitucijos ar įstatymų nuostatos tam tikra nustatyta tvarka pakeičiamos, bet ne laužomos ar paneigiamos. Taigi, valstybė gali gerai funkcionuoti tik esant nuolatinei tvarkai, garantuojančiai pagrindines piliečių teises.

Konstitucija, kaip pagrindinis ir aukščiausias įstatymas, nustato paprastajam įstatymui ribas, nes žemesnioji teisė negali prieštarauti aukštesniajai. 1931 m. išleistoje knygoje „Konstitucinės ir teismo teisės pasieniuose“ M. Romeris teigė: „tikroji rašytosios konstitucijos esmė kaip tik tame ir glūdi, kad tai yra vyriausioji pagrindinė valstybės teisė <...>. Bet kad ji tikrai būtų tokia – reikalinga, kad paprastas įstatymas negalėtų jos nuostatų keisti nei naikinti <...>“⁴⁹. Paprastas įstatymas negali prieštarauti jokiai konstitucijos nuostatai, „o jeigu vis dėlto prieštarauja, tai tuo pačiu yra nekonstitucingas; nekonstitucingas – tai, kitaip sakant, neteisėtas“⁵⁰. Ši M. Romerio požiūrį neabejotinai stiprina vieno didžiausių to meto teisės autoritetų Europoje Hanso Kelseno teorijos nuostatos. H. Kelsenas į teisę žvelgė kaip į vientisą teisės normų daugiapakopę organizacinę struktūrą, „milžinišką, bet kartu elegantišką normų piramidę“⁵¹. Šios piramidės grandys – teisės normos – einant nuo viršaus į apačią sudaro griežtai reglamentuotus pavaldumo ir priklausomybės laiptus. Konstrukcijos viršūnėje yra pamatinė norma – *Grundnorm*. Šiai pamatinei normai turi paklusti visos kitos normos. Konstitucija kuriama taikant pamatinę normą, todėl įstatymus leidžiančiai institucijai numatoma pareiga nepriimti įstatymų, prieštaraujančių konstitucijai. Išplėtotą H. Kelseno teorija buvo tokia veiksminga, kad ja remiantis buvo įkurti Austrijos ir Čekoslovakijos konstituciniai teismai, o 1931 m. – Ispanijos Konstitucinis Teismas.

M. Romeris tyrinėjo įstatymais nustatytos tvarkos realaus veikimo teisinės ir organizacinės garantijas, kūrė jų sistemą. Jis rėmėsi klasikinės konstitucinės teisės teorijos teiginiu apie steigiamąją ir įsteigtąją valdžias. Konstitucijos aktas yra visiškai nepriklausomos steigiamosios valdžios galios fiksavimas, jos „apsi-

8 Römeris, M. *Konstitucinės ir teismo teisės pasieniuose*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakultetas, 1931, p. 20.

9 Römeris, M. *Konstitucinės ir teismo teisės pasieniuose*, p. 26.

10 *Ibid.*, p. 29.

11 Kūris, E. *Grynoji teisės teorija, teisės sistema ir vertybės: normatyvizmo paradigmos iššūkis*. Iš Kelseno, H. *Grynoji teisės teorija*. Vilnius: Eugrimas, 2002, p. 34.

reiškimas“, kuriuo suverenūs individai iš gamtos būvio pereina į socialinį būvį įsteigdami valstybę. Kartu konstitucija nustato ribą tarp suverenios steigiamosios ir konstitucinės įsteigtosios valdžių, sudaro „valdžios filtrą“: „iki rašytosios konstitucijos veikianti steigiamoji valdžia, rašytajai konstitucijai išleidus – iš jos išplaukianti ir imanti veikti įsteigtoji, konstitucijos valdomoji“¹². Įsteigtoji valdžia – tai nuolatinės valstybės valdžios institucijos. Įsteigtoji valdžia yra ribota teisinė, konstitucinė valdžia, nes ji apibrėžta konstitucijos nuostatomis, ir jų peržengti negali. Nuolatinės ir teisėtos įsteigtosios valdžios institucijos atlieka tam tikras funkcijas, kurias joms paveda konstitucija. Jei įsteigtoji valdžia bandytų ką nors daryti peržengdama konstitucijos nustatytas ribas, ji pasisavintų tautos suverenumą ir elgtųsi neteisėtai. Siekiant, kad įsteigtosios valdžios institucijos nenukryptų nuo konstitucijos normų, t. y. nuo steigiamosios valdžios nustatytos teisinės tvarkos, M. Romerio nuomone, reikalingos tam tikros garantijos: teisinio pobūdžio garantijos (organizacinis įsteigtosios valdžios funkcijų suskirstymas; piliečių, turinčių rinkimų teisę, įsteigtosios valdžios veiklos kontrolė) ir neteisinio pobūdžio garantijos. Neteisinio pobūdžio veiksniai – tai viešosios nuomonės poveikis ar socialinių grupių reakcija į valdžios darbus. „Teisėta valdžia esanti tik ten, kur yra atviras kelias daugumos nusistatymui reikštis, kur tokio teisinio kelio nėra, tai demokratyvinė teorija randa, kad valdžia nėra teisinė, bet tik faktiška.“¹³ Viešoji nuomonė, t. y. tam tikros nuomonės, pažiūros, idėjos, plačiai paplitusios tarp piliečių, veikia valdžios imperiumą ir verčia jį eiti ta „vaga“, kuria kreipia populiariausios idėjos. M. Romeris nurodo, kad „viešosios nuomonės svarbiausias ir galingiausias organas – periodinė politinė spauda, daug greičiau kontroliuoja ir parlamento, ir vyriausybės veikimą, negu tai daro, pavyzdžiui, piliečiai rinkikai rinkimuose ar balsavimu“¹⁴.

Aptardamas neteisinio pobūdžio garantijas M. Romeris didelę svarbą teikė konstitucinės ir administracinės teisės autoriteto, filosofo, Tulūzos universiteto Teisės fakulteto dekanu Maurice'o Hauriou teorijai. M. Romerio nuomone, būtent ji sieja valstybę su visuomene. M. Romeris citavo M. Hauriou nuostatas, kad kiekviena valdžia kiekviename socialiniame junginyje remiasi autoritetu, kitaip sakant, prestižu, ir kompetentingumu, arba tu „vadų“ tinkamumu. **Valstybės valdžioje privalo dalyvauti piliečiai, pasitikėdami ja, vertindami teisinės valdžios kvalifikaciją.** Jeigu troškimas viešpatauti viršija prestižo ir tinkamumo momentus, tai tokia valdžia yra faktiška, smurto valdžia. Faktiška valdžia turi

12 Römeris, M. *Valstybė ir jos konstitucinė teisė, II dalis: Konstitucinės institucijos, I tomas: Suverenitetas*. Vilnius: Pradai, 1995, p. 178.

13 *Valstybinė teisė: prof. Römerio skaitytų paskaitų stenogramos*. Kaunas: Vytauto Didžiojo [universitetas], 1930, p. 17.

14 *Ibid.*, p. 21.

virsti teisine valdžia, įgyvendindama minėtuosius du veiksnius. Kitaip, M. Romerio teigimu, valdžia tegalinti būti laikina.

Taigi, M. Romeris akcentavo aktyvią visuomenę – reiškiančią savo nuomonę, dalyvaujančią valdžios imperiume, o tai iš esmės yra pilietinės visuomenės bruožai.

Daugiausia dėmesio savo veikaluose M. Romeris skyrė teisės nustatytai tvarkai apsaugoti ir kurti, kai ji yra sulaužoma. Valstybės institucijų bei valdininkų veiklos kontrolę M. Romeris skirstė į tarnybinę ir teisminę priežiūrą.

Tarnybinę tam tikros institucijos veiklos priežiūrą vykdo tos institucijos tarnybinė vyresnybė. Tarnybinė vyresnybė, M. Romerio nuomone, „vertina kontroliuojamųjų organų (valdininkų) darbų tikslingumą, žiūri ir svarsto, ar šie darbai atitinka vyresnybės (kaipo galutinė instancija – valdančiųjų) nusistatymą ir jų siekiamus socialinius valstybės tikslus“¹⁵. Vadinasi, aukštesnė institucija gali nustatyti, kad vienas ar kitas žemesnės institucijos veiksmas buvo netikslingas ar neteisėtas. Įstatymų leidybos bei teismo valdžios funkcijų tarnybinė kontrolė negalima, nes čia nėra aukštesnės institucijos, kuri galėtų tokią kontrolę vykdyti.

Teismo vaidmens užtikrinant valstybės institucijų veiklos teisėtumą klausimas buvo gana populiarus to meto teisės teorijoje. M. Romeris pritarė siūlymams plėsti teismų panaudojimo sritį. Pagrindinė teismo paskirtis, M. Romerio nuomone, – neteisės konstatavimas ir sudraudimas. Pagal teismų atliekamas funkcijas M. Romeris šias institucijas skirstė į tris rūšis: baudžiamąjį teismą, civilinį teismą ir „valdžios organų darbų“ teismą, skirtą pagrindinių valstybės institucijų ir valdininkų, veikiančių pagal konstituciją ir neturinčių diktatūros pobūdžio, darbams kontroliuoti. Šis teismas, M. Romerio tvirtinimu, turėtų susidėti iš trijų teismų: konstitucinio teismo, administracinio teismo ir kasacinio teismo.¹⁶

Įstatymų leidėjų veiklos kontrolė, M. Romerio nuomone, gali reikštis dviem būdais: atsitiktine ir tiksliaja kontrole. Pirmiausia imta vykdyti atsitiktinė teismo kontrolė. Ji atliekama tik *ad hoc* – progai pasitaikius, atsitiktinai, kai teismas sprendžia jam pavestas bylas. Jeigu kas nors baudžiamojoje ar civilinėje byloje remiasi administracijos įsakymu, kuris, nors ir buvo priimtas, bet neatitinka įstatymų, tai teismas netaiko šio neteisėto įsakymo ir nedaro iš jo jokių teisinių išvadų. Teismas, susidūręs su tokia priešara, tokio neteisėto įsakymo nenaikina, nes ne įsakymas jam buvo apskūstas, ir tai nėra jam pavesta. Vis dėlto vėliau M. Romeris pastebėjo, kad tikslioji įstatymų konstitucingumo kontrolė yra pranašesnė už atsitiktinę kontrolę, ir tapo konstitucinio teismo šalininku. Jei nekonstitucingas įstatymas nebelaikomas įstatymu ir netaikomas, reikia, kad jo visai

15 Römeris, M. *Administracinis teismas*. Kaunas: Valstybės spaustuvė, 1928, p. 53.

16 Römeris, M. *Konstitucinės ir teismo teisės pasieniuose*, p. 45.

nebūtų, nes vieni teismai gali jį laikyti antikonstituciniu, kiti, priešingai, konstituciniu. Konstitucinis teismas „(...) tai yra atskiras išskirtas iš bendrosios teismų instancijų sistemos aukštas įsteigtosios valdžios organas, turįs reprezentacinio pobūdžio („deleguoto teisingumo“ pagrindais), kuriam, tarp kito ko, priklauso tiksliai leidžiamųjų įstatymų konstitucingumo teismo kontrolė, savaime tikslesnė ir rimtesnė negu toji atsitiktinė *quasi*-kontrolė, kuri yra praktikuojama Amerikos Jungtinėse Valstybėse ir dėl kurios, kaip mes matėme, kyla tiek ginčų Europos kontinente”¹⁷. Įstatymų konstitucingumo tikrinimas, M. Romerio įsitikinimu, turėtų apimti įstatymų turinio tikrinimą ir ar buvo laikomasi įstatymų priėmimo procedūros taisyklių. M. Romeris teigė, kad konstitucinis teismas turi vadovautis tik konkrečiomis konstitucinėmis normomis.¹⁸ Analizuodamas konstitucinio teismo veiklos aspektus M. Romeris vadovavosi H. Kelseno nuomone, nes jis buvo žymiausias šios institucijos teoretikas ir rėmėsi Austrijos konstitucinio teismo praktika.¹⁹

Administracinio ir kasacinio teismų paskirtis – vertinti administracinių ir teisminių institucijų veiklos teisėtumą. Atvirai žavėdamasis administracinio teismo idėja M. Romeris šį teismą laikė viena iš tų teisinės valstybės institucijų, kuria remiasi teisinė valstybė, nes „be administracinio teismo valstybė yra tik policinė, bet ne teisinė“. Administracinis teismas, tuo metu vis dažniau steigiamas daugelyje Europos valstybių, turi vykdyti administracijos institucijų ir valdininkų veiklos teisminę kontrolę. Pasiremdamas atlikta Prancūzijos administracinio teismo kūrimo bei veikimo analize M. Romeris išskyrė du administracinio teismo procesus: neteisėtų administracijos valdininkų ir vyriausybės aktų naikinimo procesą ir procesą dėl nuostolių atlyginimo.²⁰

Apie seniausią ir labiausiai nusistovėjusią teisminę instituciją, kuri kontroliuoja valstybės institucijų veiklos teisėtumą, – kasacinį teismą M. Romeris užsiminė labai nedaug ir kasacinį teismą apibūdino taip: „Tai yra teismo teismas, būtent teismo, kaip valstybės valdžios tam tikros funkcijos aktų, teismas“²¹.

17 Römeris, M. *Administracinis teismas*, p. 197.

18 Römeris, M. *Konstitucinės ir teismo teisės pasieniuose*, p. 144.

19 *Ibid*, p. 147.

20 Neteisėtų administracijos valdininkų ir vyriausybės aktų naikinimo proceso metu administracinis teismas sprendžia klausimus dėl administracinių institucijų priimtų aktų teisėtumo. Konstatavus neteisę administracijos aktai yra naikinami. Ši procedūra užtikrina vienodą visos valstybės mastu teisės normų aiškinimą ir teisinę darną. Antrojo proceso metu administraciniai teismai nagrinėja individualias administracines bylas, t. y. asmenų ir valdžios institucijų, administravimo subjektų ginčus dėl teisių pažeidimo ir gynimo bei nuostolių, padarytų valdymo srityje, atlyginimo.

21 Römeris, M. Teisinės valstybės organizacija. Iš *Lietuvos universitetas 1927–1928 mokslo metais (1927.IX.15–1928.II.16)*. Kaunas: Lietuvos univ., 1928, p. 27.

Taigi, kasacinio teismo paskirtis – tikrinti teismo aktų teisėtumą, t. y. tikrinti, ar teismo sprendime nėra teisės pažeidimų, teisėjo padaryto įstatymo aiškinimo ar komentavimo klaidų. Nustatęs pažeidimą kasacinis teismas naikina neteisėtą teismo aktą ir gražina bylą spręsti iš naujo.

Atsižvelgiant į trilypes valdžios funkcijas turi būti sukurtos ir trys „valdžios darbų“ teisėtumo kontrolės institucijos: įstatymų leidėjo veiklą kontroliuoja konstitucinis teismas, administracijos – administracinis teismas, o teismų – kasacinis teismas. Pateikta sistema to meto Europoje nebuvo visuotinai priimta, nes, kaip teigė M. Romeris savo paskaitose, „konstitucinio teismo nėra, išskyrus tik dvi valstybes – Čekoslovakiją ir Austriją. Su administraciniu teismu yra geriau, kadangi išskyrus tik dvi valstybes, kuriose yra užuomazga administracinio teismo, t. y. Lietuva ir SSSR, visur jis yra“²². Taigi, Lietuvoje teisinės valstybės idėja iš esmės nebuvo realizuojama.

2. Pilietinės visuomenės modelio kūrimas Lietuvoje 1918–1940 metais

Pilietinės visuomenės modelį dar XX a. pirmoje pusėje savo tyrinėjimuose vienas pirmųjų bandė formuoti M. Romeris – šiai problemai nemažai dėmesio skyrė savo veikale „Lietuva. Studija apie lietuvių tautos atgimimą“ bei savo dienoraštyje.²³ Suprantama, šis modelis buvo kuriamas atsižvelgiant į to meto realijas ir istorinius įvykius. M. Romerio įsivaizduojamos Lietuvos pilietinės visuomenės modelis laipsniškai kito ir šią raidą lėmė keletas veiksnių: politinių įvykių raida, teritoriniai veiksniai, tradicijos tąsa ir kaita.

Savo veikale „Lietuva. Studija apie lietuvių tautos atgimimą“ M. Romeris nurodė būsimosios Lietuvos pilietinės visuomenės požymius. Stebėdamas XX a. pradžioje modernios lietuvių tautos įgaunamą politinę struktūrą, M. Romeris teigė, kad pilietinėje visuomenėje pirmiausia turėtų veikti aktyvūs ir veiksmingi politiniai dariniai, jų sistema. Tai kaip tik ir akcentavo vėlesniuose savo veikaluose – dvitomyje „Valstybė“ ir „Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos“²⁴.

Tyrinėdamas pilietinę visuomenę M. Romeris atkreipė dėmesį ir į tautinį klausimą ir pabrėžė, kad valstybėje neturėtų vyrauti vienos tautos politiniai dariniai, nes tai reikštų vienos tautinės grupės faktinę viršenybę. Taigi M. Romeris, be kitų pilietinės visuomenės požymių, nurodė dar vieną: kuriant lygiateisę įvai-

22 *Valstybinė teisė: prof. Römerio skaitytų paskaitų stenogramos*, p. 187.

23 Römeris, M. *Lietuva: studija apie lietuvių tautos atgimimą*. Vilnius: Versus aureus, 2006.

24 Römeris, M. *Valstybė ir jos konstitucinė teisė. Pirma dalis. Valstybė*. I–II tomas. Vilnius: Pradai, 1995; Römeris, M. *Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1937.

riatautę pilietinę bendruomenę būtina visos visuomenės (taigi, ir tautinių grupių) politinė konsolidacija. Profesorius kalbėdamas apie Lietuvos atkūrimą atsižvelgiant į lietuvių etnografinių sienų ribas taip pat pabrėžė, kad atsikuriančios valstybės politinė tauta turėjo tapti valstybę konsoliduojančiu veiksmu, taip būtų susilieję lietuvių ir Lietuvos politiniai dariniai.²⁵

Modeliuodamas galimą Lietuvos pilietinės visuomenės ateitį M. Romeris negalėjo atsiriboti nuo to meto istorinių ir politinių realių. Amžiaus pradžioje M. Romerio pažiūras į visuomenę lėmė iki pat XX a. pradžios puoselėtos buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) tradicija. M. Romeris buvo vienas iš tų buvusios LDK bajorijos atstovų, kurie laikėsi valstybinio ir kultūrinio senosios LDK atskirumo nuo Lenkijos karalystės tradicijos. Ši bajorija dar nebuvo praradusi LDK piliečio savimonės ir laikė save lietuviais istorine politine prasme. M. Romeris save kaip pilietį tapatino su istorine Lietuva, tačiau istorinės Lietuvos anaipol netapatino su lietuvių tauta, o traktavo kaip kelių tautų sambūvį. Matydamas kylantį lenkų bei lietuvių nacionalizmą M. Romeris būgštavo, kad šie judėjimai gali suskaldyti kraštą į atskiras dalis, sukelti šių tautų nesantaiką, todėl neigė vienos kurios nors tautos interesų išskėlimą aukščiau kitų ir bendrųjų krašto interesų.

M. Romeris visuomet tvirtai laikėsi savo pozicijos ir deklaravo lygias krašto tautų teises į laisvą ekonominę, kultūrinę ir tautinę plėtrą. Krašto tautų tautinių, kultūrinių ir kitų poreikių bei siekių darna, M. Romerio manymu, buvo įmanoma tik pabrėžiant ir įgyvendinant pilietinį principą. Taigi, M. Romeris siekė konsoliduoti lietuvius, lenkus, baltarusius ir kitas buvusioje LDK gyvenusias tautas ir skatinti visuomenėje politinės tautos kūrimosi procesą. Šiuo pilietinės visuomenės bruožu M. Romeris tarytum išplėtė pilietiškumo požymį: nuo etnografinės Lietuvos riba nubrėžta iki buvusios LDK.²⁶ Taigi, iš esmės M. Romeris bandė surasti būsimos Lietuvos visuomenės modelį, turėjusį pakeisti tuo metu Europoje vyravusį tautinės visuomenės ir tautinės valstybės modelį. Nacionalizmo, tautos, valstybės sąveiką ir apraiškas nagrinėdamas M. Romeris nurodė tautinėje valstybėje slypinčias grėsmes: tautiškai orientuotos valstybės pasižymi visuomenės konsolidacija, tačiau joms dažnai kyla tautinių mažumų problemų ir net kyla abejonių, ar nacionalizmas yra suderinamas su demokratijos institucijomis.²⁷

25 Motieka, E. Lietuvos pilietinės visuomenės modelis M. Römerio veikale „Lietuva. Studija apie lietuvių tautos atgimimą“. Iš *Mykolo Römerio mokslas apie valstybę*. Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, 1997, p. 97.

26 Miknys, R. Pilietinės visuomenės ir tautinių santykių modelis M. Römerio dienoraštyje. Iš *Mykolas Römeris ir šiandiena*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2000, p. 47–50; Motieka, E. Lietuvos pilietinės visuomenės modelis M. Römerio veikale „Lietuva. Studija apie lietuvių tautos atgimimą“, p. 97–99.

27 Römeris, M. *Valstybė ir jos konstitucinė teisė. Pirma dalis. Valstybė*. T. 2. Vilnius: Pradai, 1995. p. 242.

Iš esmės M. Romeris nacionalinės valstybės ir tautinės visuomenės idealui priešino pilietinės visuomenės idėją. Maža to, M. Romerio nuomone, pilietinė visuomenė yra visuomeninės būties apsauginė forma.²⁸ Taip buvo atkreiptas dėmesys į ne tik iš nacionalizmo kylančias grėsmes, bet ir į kitus galimus tautos suverenumo (politinės valdžios) uzurpavimo atvejus. Kai nėra stiprių politinių darinių ir jų tradicijos, visuomenei kyla grėsmė būti pajungtai diktatūros valdžiai, o nesant visos šalies visuomenės politinės konsolidacijos, krašto tautų sambūvio, visuomenėje vyrauja nesantaika ir susiskaldymas.

Taigi, žvelgiant į M. Romerio darbus ryškėja svarbi išvada: teisinės valstybės modeliui įgyvendinti būtina pilietinė, aktyvi visuomenė, tačiau kartu teisinės valstybės idėjų įgyvendinimas valstybėje garantuoja pilietinės visuomenės raidą.

Nors iki pat pirmųjų Lietuvos valstybingumo metų M. Romeris rėmėsi LDK valstybingumo ir LDK bajorijos savimonės tradicija, tačiau po 1919 m. pilietinės visuomenės modelį jis bandė susieti jau su tautine valstybe. Atrodytų, kad profesorius atsisakė savo kurtos būsimos Lietuvos visuomenės vizijos ir pasidavė tų dienų realijoms. Vis dėlto politinės minties posūkį lėmė 1919-ųjų metų įvykiai, o ypač Lenkijos įvykdyta agresija prieš Lietuvą. M. Romeris sunkiai išgyveno dėl kilusio lietuvių ir lenkų ginčo dėl Vilniaus krašto, kuris tapo šių valstybių nesantaikos židiniu. XIX a.–XX a. pradžioje nacionalizmo banga itin palietė Vidurio ir Rytų Europą. Prieškario Vakarų Europos valstybių politikai, taip pat Lietuvos Vyriausybė iš esmės rėmėsi tautine ideologija, kuri skelbė, kad kiekviena tauta turi būti organizuojama į valstybę, o valstybingumas tampa tautos egzistavimo pagrindu ir garantu.²⁹ Lietuva ir Lenkija kūrėsi kaip tautinės valstybės, integruvusios individus į tautines visuomenes. Taigi istorinės Lietuvos koncepcija ir tradicija esant tokiai padėčiai, o ypač nesantaikai tarp buvusios valstybės tautų prarado prasmę.

Tautinės Lietuvos valstybės egzistavimas ir jo teisinis pagrindimas M. Romeriui nekėlė jokių abejonių: „Moderninės nepriklausomos Lietuvos titulas – grynai nacionalinis (tautiškas). Žinoma – negalima neigti, kad Didžiosios Kunigaikštijos tradicija <...> žymiai veikė atgimstančios Lietuvių tautos sąmonę ir stiprino bei tebestiprina Lietuvos valstybingumo pajėgumą, šia prasme yra neabejotinis psichinis moderninės Lietuvos ryšys ir tampri giminytė su anąja Didžiąja Kunigaikštija prieš jos Uniją su Lenkija. <...> Tačiau šie junginiai yra skirtingi; moderninė Lietuva, vadinasi – valstybinė Lietuva yra nacionalinė valstybė <...>.“³⁰ M. Romerio nuomone, Lietuvos valstybė yra pavyzdys tokios nacio-

28 Motieka, E., p. 98.

29 *Politinės minties enciklopedija*. Vilnius: Mintis, 2005, p. 378.

30 Rōmeris, M. *Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1937, p. 19.

nalizmo apraiškos, kai tauta siekia valstybinio idealo kaip egzistavimo pagrindo ir šiuos siekius įgyvendina sukurdamą tautinę valstybę nacionalinėse teritorijos ribose.³¹

Nepaisant tokių istorinių įvykių eigos M. Romerio pozicija dėl visuomenės modelio iš esmės nepakito: pritarė ne tautinės (nacionalinės) visuomenės kūrimui, o akcentavo demokratijos institutų ir principų įgyvendinimą ir pilietinės visuomenės kūrimą, kritikavo kai kurias nacionalizmo apraiškas ir numatė kuriamos tautinės valstybės problemas, ypač kai tautinių mažumų klausimą imta reglamentuoti korporacine savivalda.³² Tokioje visuomenėje turėjo būti valstybinis tautinių grupių bendradarbiavimas, o lietuvių tauta kaip gyventojų dauguma turėjo šeimininkės statusą: daugumos tauta leidžia įsitraukti į valstybės organizavimą ir kitas tautines mažumas.³³ M. Romeris buvo įsitikinęs, kad Lietuvai kuriant tautinę valstybę, propaguojant jos vertybes ir ginant jos interesus, valstybės ir visuomenės pagrindas turi būti ne vienos tautos interesų dominavimas, o politinės tautos atskirų grupių interesų darna, taigi visuomenė, besitvarkanti demokratijos ir pilietiškumo principais.

Lietuvai įtvirtinus savo valstybingumą nacionalizmo ideologija ir toliau liko aktuali, tačiau ji kito. Trečiajame XX a. dešimtmetyje, pakitus politinei padėčiai ir įsitvirtinus autoritarizmui, pilietinės visuomenės idėja patyrė transformaciją – imta akcentuoti visuomenės korporatyvizmą. Tautininkai atvirai žavėjosi to meto Italijos ideologija ir propagavo korporacinės visuomenės santvarką, kuri turėtų užtikrinti valstybingumą ir tautos egzistavimą bei plėtrą: individai buriiasi į profesines sąjungas, o šios į teritorines, kurios siunčia atstovus į aukščiausią valstybės instituciją.³⁴ Nepaisant tariamo tokios visuomenės individų aktyvumo, vis dėlto buvo atvirai išsakoma nuomonė, kad korporacijos interesų negali varžyti individai: „Korporacinė santvarka remiasi ne paskirais ir laisvais individualais, bet organiškąja tautos visuma. Šią visumos turinį sudaro didžiosios dvasinio ir materialinio gyvenimo sistemos, didieji gyvenimo faktoriai, kurie veikia ne kaip partijos arba klasės, kovojančios viena prieš kitą, bet jos kartu gyvena, tarpusavy bendradarbiauja, nes viena nuo kitos pareina: tai socialiniai bei kultūriniai sambūriai, korporacijos.“³⁵ Ketvirtame XX a. dešimtmetyje panašių visuomenės modelių galima išvelgti tuo metu plėtojoje socialinėje filosofijoje. A. Maceina buvo vienas iš Lietuvos intelektualų paskelbto socialinio ir politinio manifesto „Į organiškiosios valstybės kūrybą“³⁶ autorių. Organinės valstybės filosofija grindžiama

31 Miknys, R. Pilietinės visuomenės ir tautinių santykių modelis M. Romerio dienoraštyje, p. 53.

32 *Ibid.*, p. 52.

33 Römeris, M. *Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos*, p. 89–92.

34 Juodeika, V. Nujos socialinio gyvenimo gairės. *Vairas*. 1933, 11:299–300.

35 Juodeika, V., p. 300.

36 Į organiškiosios valstybės kūrybą. *Naujoji Romuva*. 1936, 8:169–174.

trimis principais: 1) personaliniu, pagrindiniu organinės valstybės koncepcijoje; 2) profesiniu, kuris tvarko valstybės santykius su profesiniais arba versliniais žmonių sambūriais; 3) pasaulėžiūrinio, kuris tvarko valstybės santykius su ideologinėmis bendruomenėmis.

A. Maceina konstravo organinės valstybės koncepciją nesutikdamas nei su individualistine liberalizmo, nei su kolektyvistine autoritetizmo teze, atskiro žmogaus ir valstybės santykius grindė personaliniu principu, kuris „tvarko valstybės santykius su atskiru žmogumi“³⁷. Organinėje valstybėje asmuo ir valstybė stipriai vienas kitą vidinė organiška sąveika – ir valstybė, ir pilietis kaip individas čia dirba žmogaus asmenybei. Valstybė individo gyvenimo atžvilgiu yra palaikantis, tvarkantis ir norminantis principas. Viena vertus, per asmenį valstybei „ateina“ naujų jėgų ir naujų principų. Pilietis nėra aukojamas valstybei, o valstybė nėra aukojama piliečiui. Tačiau ši A. Maceinos organinė teorija iš esmės buvo viena iš korporatyvizmo idėjos apraiškų – korporacija turėjo tapti valstybės instrumentu: „Tuo tarpu organinės valstybės koncepcija kaip tik nori atstatyti valstybės kaip visuomeninio gyvenimo vado charakterį ir dėl to ji nori, kad valstybė viską tvarkytų, bet per kitus: savo priežiūroje ir savo kontrolėje. Korporacija kaip tarpinė institucija čia kaip tik ir yra geriausias valstybės kaip vado pagalbininkas.“³⁸

Išvados

1. Kuriant teisinės valstybės modelį Lietuvoje savo svarba išsiskiria M. Romerio darbai, kuriuose teisinė valstybė iš esmės tapatinama su teisine, procedūrine sistema teisėtumui užtikrinti. Remdamasis XIX–XX a. Europos mokslininkų darbais M. Romeris palaikė to meto Vakarų teisės tradicijoje vyravusią teisinės valstybės (*Rechtsstaat*) idėją. M. Romeris, atlikęs teisinės valstybės modelio kritinę analizę, išryškino svarbiausius jos bruožus ir pateikė teisinės valstybės kūrimo strategiją.

2. Įgyvendinant teisinės valstybės nuostatas tapo būtina formuoti aktyvią, pilietinę visuomenę. Jos modelį pateikė M. Romeris. Jis nepalaikė tautinės visuomenės, o pabrėžė demokratijos institutų ir principų įgyvendinimo bei pilietinės visuomenės kūrimo svarbą. Tokioje visuomenėje, M. Romerio nuomone, turėtų vykti tautinių grupių valstybinis bendradarbiavimas, o lietuvių tauta kaip gyventojų dauguma turėtų šeimininkės statusą: daugumos tauta į valstybės organizavimą leidžia įsitraukti ir kitoms tautinėms mažumoms. Vis dėlto trečiame XX

37 Maceina, A. *Raštai*. 12 tomas. Vilnius: Margi raštai, 2007, p. 38.

38 Maceina, A. *Raštai*, p. 103.

a. dešimtmetyje besiformuojantis pilietinės visuomenės modelis patyrė neigiamą transformaciją, kai socialinėje mintyje įsitvirtino korporatyvizmo idėja.

3. Apibrėžiant teisinės valstybės ir pilietinės visuomenės santykius Lietuvoje 1918–1940 m. didžiausią reikšmę turėjo M. Römerio darbai. Iš M. Römerio darbų plaukia pagrindinė išvada: realiam teisinės valstybės modeliui įgyvendinti būtina aktyvi, pilietinė visuomenė, tačiau kartu teisinės valstybės egzistavimas lemia pilietinės visuomenės raidą.

Literatūra

- Į organiškiosios valstybės kūrybą. *Naujoji Romuva*. 1936, 8:169–174.
- Juodeika, V. Naujos socialinio gyvenimo gairės. *Vairas*. 1933, 11:294–315.
- Kūris, E. Grynoji teisės teorija, teisės sistema ir vertybės: normatyvizmo paradigmos iššūkis. Iš Kelsen, H. *Grynoji teisės teorija*. Vilnius: Eugrimas, 2002, p. 11–41.
- Maceina, A. *Raštai*. 12 tomas. Vilnius: Margi raštai, 2007.
- Marshall, T. H. *Class, Citizenship and Social Development*. Westport: Greenwood Press, 1973.
- Miknys, R. Pilietinės visuomenės ir tautinių santykių modelis M. Römerio dienoraštyje. Iš *Mykolas Römeris ir šiandiena*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2000, p. 46–54.
- Motieka, E. Lietuvos pilietinės visuomenės modelis M. Römerio veikale „Lietuva. Studija apie lietuvių tautos atgimimą“. Iš *Mykolas Römeris mokslas apie valstybę*. Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, 1997, p. 82–109.
- Politinės minties enciklopedija*. Vilnius: Mintis, 2005.
- Rawls, J. *Politinis liberalizmas*. Vilnius: Eugrimas, 2002.
- Römeris, M. *Administracinis teismas*. Kaunas: Valstybės spaustuvė, 1928.
- Römeris, M. *Konstitucinės ir teismo teisės pasieniuose*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakultetas, 1931.
- Römeris, M. *Lietuva: studija apie lietuvių tautos atgimimą*. Vilnius: Versus aureus, 2006.
- Römeris, M. *Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1937.
- Römeris, M. Teisinės valstybės organizacija. Iš *Lietuvos Univesitetas 1927–1928 mokslo metais (1927.IX.15–1928.II.16)*. Kaunas: Lietuvos univ., 1928, p. 6–31.
- Römeris, M. *Valstybė ir jos konstitucinė teisė, II dalis: Konstitucinės institucijos, I tomas: Suverenitetas*. Vilnius: Pradai, 1995.
- Römeris, M. *Valstybė ir jos konstitucinė teisė. Pirma dalis. Valstybė*. 1–2 tomai. Vilnius: Pradai, 1995.
- Vaišvila, A. Atvira visuomenė ir teisinė valstybė. *Filosofija. Sociologija*. 1999, 1:59–67.
- Vaišvila, A. *Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje*. Vilnius: Litimo, 2000.
- Valstybinė teisė: prof. Römerio skaitytų paskaitų stenogramos*. Kaunas: Vytauto Didžiojo [universitetas], 1930.
- Von Ihering, R. *Der Zweck im Recht*. Leipzig, 1923.

CIVIL SOCIETY AS THE GUARANTEE OF EXISTENCE OF THE LEGAL STATE: EXPERIENCE OF LITHUANIA IN 1918-1940

Kristina Miliauskaitė, Gintaras Šapoka

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *The paper deals with mutual conditionality of existence between the civil society and legal state. The paper is based on the 1918-1940 doctrine of independent Lithuania, the models of the legal state and the tentative models of the civil society created at that time.*

In the first part of the article, the concept of the legal state is discussed. In terms of creation of the model of the legal state, M. Romeris works are of exceptional importance. In his works, M. Romeris related the legal state in essence with the legal, procedural system for ensuring the lawfulness. On the basis of works of European scholars of the 19th–20th centuries, M. Romeris conducted a critical analysis of the legal state and elucidated its most significant traits. It is notable that M. Romeris was able to make a correct insight into the strategy of advancing towards the legal state.

In the second part of the article, a model of the created civil society created at the time is studied on the basis of the works of M. Romeris and A. Maceina. In implementing the provisions of the legal state, the formation of an active civil society became a necessity. M. Romeris presented its model, not arguing for the national society but focusing on the implementation of the institutions and principles of democracy. In such society, the state cooperation of national groups should be established, where the Lithuanian nation as the majority of the population should have the status of the master: the nation of the majority allows other national minorities into the organization of the state. A conclusion follows from M. Romeris' studies: active civil society is necessary for real implementation of the legal state model; on the other hand, the existence of the legal state guarantees the development of the civil society. Nevertheless, in the third decade of the 20th century, the model of civil society under formation experienced a negative transformation when the idea of corporativism has been entrenched in the social thought.

The paper establishes that the mutual conditionality of existence between the legal state and civil society in essence had been established, whereas the political changes that occurred in the country in the third decade of the 20th century had negative consequences on the formation of civil society and simultaneously became an obstacle in implementing the idea of the legal state in practice.

Keywords: *legal history, civil society, legal state, model of the legal state.*

Kristina Miliauskaitė, Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Teisės filosofijos katedros docentė. Mokslinių tyrimų kryptys: teisės teorija, žmogaus teisių plėtros problematika, globalizacija ir žmogaus teisės.

Gintaras Šapoka, Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Teisės istorijos katedros lektorius, daktaras. Mokslinių tyrimų kryptys: Lietuvos Pirmosios Respublikos teisės sistemos ir teisinės minties palikimas.

Kristina Miliauskaitė, Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Legal philosophy, associated professor. Research interests: legal theory, the problematics of human rights development, globalization and human rights.

Gintaras Šapoka, Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Legal history, lecturer, doctor. Research interests: the heritage of the legal system and legal thought of the First Republic of Lithuania.